

Q-koorts in Nederland

Samenvatting

Q-koorts (Q-fever, query fever) is een door de intracellulaire bacterie Coxiella burnetii veroorzaakte infectie sedert vijftig jaar bekend als beroepsziekte bij slachters, vilders, boeren en dierenartsen. Sedert 1978 is de infectie bij de mens in Nederland aangifteplichtig en dat heeft te maken met het ter beschikking komen van relatief gemakkelijke immunodiagnostiek door middel van complement-bindingsreactie en agglutinatietesten. Omdat het aantal aangiften leek op te lopen werd door het Veterinair staatstoezicht opdracht gegeven om breder in Nederland te kijken naar het voorkomen van Coxiella bij mens en dier. Richardus (1985) geeft aan in zijn proefschrift dat Q-koorts endemisch is in Nederland bij veel diersoorten, vooral herkauwers en bevestigt dat vooral boeren en diernartsen serologisch positief reageren. Omdat betrekkelijk weinig echt zieke mensen worden gediagnosticeerd is de algemene boodschap: het komt wel voor, maar er is géén aanleiding tot bijzondere aandacht/controle of bestrijding. En zo is het gebleven tot 2007. Ieder jaar werden 10-30 gevallen aangegeven van in ziekenhuis opgenomen patiënten met min of meer ernstige (long) aandoeningen verspreid door heel Nederland.

In 2005/2006 wordt door de Gezondheidsdienst voor dieren gewaarschuwd voor uitbraken van abortus op geitenbedrijven veroorzaakt door Coxiella. Ondanks aandringen van de GD en het RIVM om met gezwinde spoed verbeterde diagnostiek voor mens en dier in huis te halen komt hiervoor geen onderzoeksgeld vrij in verband met "andere prioriteiten". Pas als een "mysterieuze epidemie" in Brabant in 2007 wordt gemeld bij de GGD door een aantal huisartsen komt er langzaam aandacht voor deze zoönose. Al snel wordt de relatie gelegd tussen Q-koorts bij geitenbedrijven in dezelfde regio en de clusters van ziektegevallen bij de mens. Dat verband wordt alleen maar sterker als ook elders rondom probleembedrijven zich clusters van patiënten voordoen. Uiteraard is nog sprake van de altijd al sporadisch voorkomende gevallen die niet geassocieerd lijken met grote schapen en geitenhouderijen. Dit verwarde het aanvankelijk idee dat geitenbedrijven de oorzaak zouden zijn. De bewijslast is natuurlijk niet eenvoudig omdat isoleren en typeren van Coxiella geen routine is. In 2008 herhaalt zich dit opnieuw in hetzelfde gebied (Oost-Brabant) waar veel grote melkgeitenbedrijven zijn en waarvan bekend is dat een aantal abortus problemen heeft door Q-koorts. Dan barst de discussie los tussen artsen, dierenartsen, beleidsmedewerkers en tenslotte ook in de politiek. Er wordt grootschalig bloedonderzoek gedaan naar Q-koorts bij iedereen in de regio die griepachtige verschijnselen of erger vertoont.

In het voorjaar en de zomer 2008 wordt bij een duizendtal mensen Q-koorts vastgesteld. Een vijfde daarvan beland ook in het ziekenhuis als duidelijk wordt dat deze met Q-koorts geïnfecteerd zijn. Maatregelen als mest niet uitrijden en de mogelijkheid tot vaccinatie van de geiten worden overwogen en schaars toegepast. In 2009 is iedereen paraat om de volgende epidemie vast te kunnen stellen en die komt opnieuw, nu met meer dan 2000 patiënten. Over de te nemen maatregelen, behalve verplichte vaccinatie voorzover vaccin beschikbaar is, wordt heftig gediscussieerd, vooral door VWS organen als Bestuurlijk afstemmingsoverleg en Outbreak Management Team. Dierenartsen schitteren door afwezigheid. De politiek roept om maatregelen, de burger wordt schaars geïnformeerd behalve in de endemische regio's. Om hoeveel echte patiënten gaat het, hoeveel ernstige ziektegevallen zijn er, zijn er nu zes of elf mensen aan overleden, komt het alleen door

melkgeiten of zijn er nog andere dieren bij betrokken, zijn alleen grote bedrijven (> 50) verdacht of ook hobbydierhouderijen gaat het om een nieuwe virulentere mutant van Coxiella. Er zijn in korte tijd meer vragen dan antwoorden. De roep om harde maatregelen komt vooral uit medische kring. Inmiddels is Q-koorts bij dieren ook een aangiftplichtige ziekte geworden. Dit is een wat malle maatregel omdat dieren vrijwel nooit symptomen vertonen en abortussen pas bij > 5% op grote bedrijven worden uitgediagnosticeerd.

Sedert Houwers en Richardus (1987) hun onderzoek publiceerden is er geen inventariserend onderzoek meer geweest in Nederland. Er is ook nooit een maatregel tegen Q-koorts genomen, dus het is niet aannemelijk dat er iets in de epidemiologie is veranderd van deze overigens wereldwijd voorkomende zoönose. Bij een kwantitatieve risicoanalyse naar zoönosen op kinderboerderijen komt Q-koorts voor in de top vijf (Berends 2001) van aandacht vergende infecties.

Bronnen, symptomen, bestrijding

Q-koorts komt vooral voor bij herkauwers maar ook bij paarden, honden, katten en ongedierte. De bacterie kent verschillende fases waarvan er een buitengewoon bestand is tegen uitdrogen in de buitenwereld. Daar komen ze terecht met urine, ontlasting, melk, maar vooral in grote hoeveelheden met vruchtwater/placentas/doodgeboren geaborteerde vruchten. Het gaat voornamelijk over een door aerosolen overgebrachte infectie en in mindere mate via rauwe melk en wellicht incidenteel via teken.

Dieren vertonen zelden of nooit verschijnselen behalve rondom partus/abortus indien sprake is van secundaire aandoeningen. Bij de mens zullen in meer dan de helft van de infecties (60%) geen merkbare symptomen optreden. Bij een derde (= ± 30%) is sprake van een stevige griep met koorts, hoofdpijn, die ook onbehandeld vanzelf geneest, maar later kan overgaan in een chronisch vermoeidheidssyndroom. Bij een minderheid (10%) kunnen complicaties optreden als longontsteking in de chronische fase hartklepaandoeningen en soms (symptoomloos) een hepatitis. Er treedt < 1% sterfte op als niet behandeld wordt. Behandeling met antibiotica (tetracyclines) is doorgaans effectief. Dit verklaart de verwarrende mededelingen in de media (case reports) dat boeren nooit ziek worden (zeggen ze) en dat sommige mensen heel lang heel ziek zijn. Niemand weet hoeveel Nederlanders ooit geïnfecteerd werden en het bloedonderzoek bij patiënten (?) in Brabant houdt het midden tussen prevalentie onderzoek en diagnostiek.

Duidelijk is dat de geclusterde uitbraken van Q-koorts bij de mens moeten worden voorkomen en dat we tenminste terug moeten naar de oude situatie van vóór 2007. Dat wil zeggen dat het risico moet worden verminderd. De eenvoudigste voorstelling van risico (kans) is een samenspel van gevaar en blootstelling. Eén of beide laatste moeten worden beteugeld. Het gevaar is Coxiella, alom aanwezig, zeer waarschijnlijk de Coxiella die we altijd al hadden waar we tot 2007 kennelijk geen moeite mee hadden. De bacterie is gezien het voorkomen bij dier en milieu onuitroeibaar. Blijft over de blootstelling. In de afgelopen 10-15 jaar zijn grote melkgeitenhouderijen ontstaan in Brabant en een paar andere plaatsen in Nederland. Bedrijven van 1000 – 7000, melkgeiten komen voor. De stallen zijn modern, maar van een open potstal karakter. Dat wil zeggen de geiten lopen in grote groepen op een dikke strolaag waar mest en urine in achterblijven. Er is nog maar zelden een buitenuitloop maar de wind heeft vrij spel want er zijn geen ramen/deuren etc. Bovendien is een aantal van dit soort bedrijven gesitueerd in of vlakbij dorpen/woonwijken.

Bij abortusproblemen door Q-koorts óf bij normale partussen op geïnfecteerde bedrijven komen grote hoeveelheden smetstof vrij die, eenmaal opgedroogd, zich met de wind laat verspreiden. Aan deze blootstelling moet wat worden gedaan. Er zijn diverse mogelijkheden: vaccinatie om abortus te voorkomen (niet om de ziekte uit te roeien!), hygiëne- en mestmaatregelen, bedrijven winddicht maken (zeker als sprake is van abortussen!). Indien nodig (tijdelijk) fokverbod. Geiten kunnen immers doorgemolken blijven worden (duurmelken). Het vergunningenstelsel voor bedrijven moet herzien worden. Een gezondheidseffectrapportage (GER) moet van ieder bedrijf opgesteld worden dat in of vlakbij woonwijken wordt toegestaan. Letterlijk wordt hier bedoeld: van ieder (soort) bedrijf, niet allen geitenhouderijen! Op termijn moeten de grote bestaande herkauwerbedrijven (geit, schaap, rund) buiten de bebouwde kom worden ingericht. Hier kun je over blijven discussiëren maar als de politiek op een verkeerd moment in het jaar, in de maand december, knopen doorhakt blijft als enige zinvolle maatregel over: ruimen van dan alle drachtige dieren. Niet meer en ook niet minder. Dus ook drachtige geiten van kleinere bedrijven/hobbydieren en kinderboerderijen. De laatste zullen wel bijdragen aan verspreide Q-koorts gevallen in Nederland zoals we die al kenden en zijn dus verantwoordelijk voor Q-koorts bij individuele of familie infecties. Bovengenoemde maatregelen om blootstelling te beperken moeten onverwijld ter hand worden genomen. Het ruimen van drachtige dieren hoort daar niet bij in de toekomst en al zeker niet van gevaccineerde dieren! Dat zo'n pakket van maatregelen tijd en geld kost is duidelijk. De geiten sector zelf is maar al te graag bereid om hieraan te werken. Er is zeker een toekomst voor moderne melkgeitenhouderij in Nederland.

januari 2010, F. van Knapen